

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Кваліфікаційна робота
з теми **«РОЗВИТОК СПІВАЦЬКИХ УМІНЬ І НАВИЧОК
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
ММ1-М23 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Бугерчук Леся Олександрівна

Керівник:

Воєвідко Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Совік Тетяна Віталіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ ВМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	8
1.1 Аналіз філософської, психолого-педагогічної, музикознавчої та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження.....	8
1.2 Аналіз психолого-фізіологічних особливостей формування співацьких вмінь і навичок молодших школярів	18
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА РОЗВИТКУ СПІВАЦЬКИХ ВМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	29
2.1 Музично-дидактичні ігри як методи розвитку співацьких здібностей молодших школярів.....	29
2.2 Особистісно-діяльнісний підхід у роботі над розвитком співацьких вмінь та навичок молодших школярів на уроках музичного мистецтва.....	45
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ СПІВАЦЬКИХ ВМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В НУШ.....	53
3.1 Визначення рівнів сформованості співацьких умінь і навичок учнів початкової школи НУШ (констатувальний експеримент).....	53
3.2 Динаміка процесу та результати формувального експерименту з розвитку співацьких вмінь та навичок здобувачів освіти Нової української школи.....	70
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	89
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, збагачення творчого, культурного потенціалу Українського народу. У державних документах України: «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016) зазначено, що підготовка школярів нового покоління до життєдіяльності має здійснюватися на основі вдосконалення стану загальнолюдської та національної культури, посиленні значущості мистецької освіти.

Одним із найбільш поширених, популярних видів художньої діяльності на уроках Музичного мистецтва здобувачів освіти в НУШ є спів. Науковці вважають, що здатність до співу є природною для кожної людини. Розвиток співацьких умінь та навичок у молодших школярів полягає у важливості гармонійного розвитку особистості здобувача на ранніх етапах його життя. Спів не тільки сприяє музичному розвитку, але й має позитивний вплив на інтелектуальний, емоційний та соціальний розвиток учнів. Розвиток співацьких умінь допомагає покращити мовлення, пам'ять, увагу, а також розвиває естетичні почуття та творчі здібності здобувачів освіти в Новій українській школі.

У молодшому шкільному віці учні особливо сприйнятливі до нових знань і навичок, тому цей період є сприятливим для формування музичної культури засобами формування базових навичок співу. Спів сприяє розвитку дихання, слуху, ритму і координації, що є важливим не лише для музичної діяльності, а й для загального розвитку особистості. Окрім того, заняття співом мають соціальне значення: вони сприяють розвитку комунікативних навичок, впевненості в собі, вміння працювати в колективі та розвитку особистісно-ціннісних орієнтацій.

Музичне виконавство є особливою сферою художньої творчості, яка фіксує художні образи в звуковисотній (інтонаційній) формі, відтворює зміст твору засобами виконавської майстерності виконавця, який доносить його до

слухача. Як свідчить практика, дослідження науковців, виконавство є однією з найдієвіших форм музичного розвитку учнів Нової української школи.

Музичне мистецтво надає безперечну дію на особу учня вже в молодшому шкільному віці. Для того, щоб здобувач освіти виконував свою соціальну функцію, необхідний розвиток музичного сприйняття, якому надається універсальна роль, оскільки воно пов'язане зі всіма видами музичної діяльності учнів. Актуальність визначається необхідністю теоретичної і практичної розробки питань, пов'язаних з музичним навчанням здобувачів освіти в певній системі, з урахуванням вікового аспекту і послідовності залучення їх до цілісного і диференційованого сприйняття музики. Засвоєні на уроках правила та ігрові дії з формування співацьких вмінь і навичок можуть бути перенесені дітьми в їх самостійну діяльність. Але для цього необхідно розробити поетапний шлях формування способів самостійних дій. Успішність реалізації цього завдання в значній мірі залежать від якості навчального контенту, що моделює основні аспекти розвитку співацьких вмінь і навичок здобувачів освіти в Новій українській школі.

Окрім того, заняття співом з метою формування співацьких умінь і навичок мають соціальне значення: вони сприяють розвитку комунікативних навичок, впевненості в собі, формують вміння працювати в колективі (команді) та слугують розвитку емоційної виразності. Отже, музична педагогіка має забезпечити успішне вирішення проблем щодо оволодіння школярами мистецтвом співу. Питання розвитку співацьких вмінь і навичок молодших школярів на уроках музичного мистецтва розглядали науковці: М. Печенюк, К. Завалко, Н. Мар'євич, В. Рогозіна, З. Ланцюженко, С. Шкільник, Т. Безшапошникова, І. Левицька, Н. Євстігнєєва та ін.

У сучасних дослідженнях спів розглядають як найбільш ефективний шлях заохочення здобувачів освіти НУШ до музичного мистецтва, як засіб збагачення художніх, музично-естетичних вражень та почуттів, шлях до особистого, духовного, інтелектуального й творчого становлення такі науковці як: Л. Бірюкова, Б. Брилін, В. Дряпіка, О. Єременко, А. Козир, Г. Падалка, Р. Савченко,

та ін. Значну увагу питанням формування співочих навичок в учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва приділено в працях Л. Гавриленко, О. Лобової, Е. Печерської, Р. Слек, О. Ростовського, Ю. Юцевича та ін.

У останні десятиріччя все більш популярним стає залучення учнів молодшого шкільного віку до регулярних індивідуальних вокальних занять, що зумовлено масовим захопленням суспільства ідеєю раннього інтелектуального та художнього розвитку дітей, а також поширенням дитячих співочих шоу й конкурсів. Це пояснює феномен стрімкого зростання чисельності вокальних ансамблів, вокальних гуртків, що діють у різних культурно-освітніх організаціях, приватних школах, в яких діти навчаються, у першу чергу, вокальному народному та класичному співу. У зв'язку з цим соціокультурним явищем активізувалися в останній час дослідження, пов'язані з формуванням виконавських навичок у галузі вокального співу (А. Шабаліна, Е. Гавацко, М. Мозговий, О. Сапожник, Сет Ріггс, Р. Кейріс, Віккі Сарі Мухонен ін.).

Мета дослідження – розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку співацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках Музичного мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес проведення уроків Музичного мистецтва з молодшими школярами Нової української школи.

Предмет дослідження – методика розвитку співацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках Музичного мистецтва в НУШ.

З огляду на мету дослідження, виокремлено наступні **завдання**:

- проаналізувати філософську, психолого-педагогічну, мистецтвознавчу, наукову та навчально-методичну літературу з теми дослідження;
- дослідити процес роботи над співацькими вміннями та навичками молодших школярів;
- визначити критерії та встановити рівні співацьких умінь та навичок молодших школярів;

- розробити методику розвитку співацьких вмінь та навичок молодших школярів на уроках Музичного мистецтва;
- провести експериментальне дослідження використання методики розвитку співацьких умінь і навичок на уроках Музичного мистецтва в Новій українській школі.

Практичне значення магістерської роботи полягає у можливості застосування методики розвитку співацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках Музичного мистецтва в початковій школі закладів загальної середньої освіти.

Методи магістерського дослідження: теоретичні (вивчення, аналіз, та узагальнення наукових, педагогічних та методичних джерел дослідження, порівняння, оцінювання); емпіричні (педагогічне спостереження, тестування, опитування (усне), обговорення, бесіди, інтерв'ю, анкетування, творчі завдання; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); кількісний та якісний аналіз результатів дослідження і статистичної обробки отриманих даних дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось з молодшими школярами 3-4 класів Хотинського ліцею № 5 ОЗЗСО (опорний заклад загальної середньої освіти) на уроках Музичного мистецтва.

Апробація результатів дослідження. Тематика магістерського дослідження обговорювалась на наукових конференціях студентів та магістрантів впродовж навчання за освітньо-професійною програмою другого (магістерського) рівня вищої освіти «Середня освіта (Музичне мистецтво)»: «Індивідуальний підхід до учнів НУШ під час гурткової діяльності з формування співочих умінь та навичок» та «Співацькі здібності молодших школярів». Статті опубліковані в збірниках наукових праць студентів та магістрантів мистецьких спеціальностей Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікації.

- Бугерчук Л. О. Співацькі здібності молодших школярів. Наукові праці студентів та магістрантів мистецьких спеціальностей Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс] / [редкол.: В. Лабунець (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. С. 30–34. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8074/Zbirnyk-nauk.-prats-stud.-mystetskykh-spetsialnostei-K-PNU-Vyp.XVII.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

- Бугерчук Л. О. Індивідуальний підхід до учнів НУШ під час гурткової діяльності з формування співочих умінь та навичок. Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи: збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2024 р. / [гол. ред. Лабунець В. М.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Магістерське дослідження складається з трьох розділів, кожен з яких містить по два підрозділи, висновків, списку використаної літератури та додатків. Список використаної літератури з магістерського дослідження налічує 84 джерела, додатки розміщено на 14 сторінках.

ВИСНОВКИ

У роботі представлено теоретичне обґрунтування та проведено експериментальне дослідження для знаходження шляхів розвитку співацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Проведене дослідження та виконання поставлених завдань дали підстави зробити такі висновки.

1. Проаналізувавши філософську, психолого-педагогічну, наукову та навчально-методичну літературу з теми дослідження дійшли висновків, що спів є особливою сферою художньої творчості, яка фіксує художні образи в звуковисотній (інтонаційній) формі, відтворює зміст твору і доносить його до слухача. Дослідження науковців та педагогів свідчать, що спів є однією з найдієвіших форм музичного розвитку школярів, розширює музичний кругозір учнів, формує їх позитивне відношення до музичного мистецтва, дозволяє засвоювати закономірності музики в процесі її безпосереднього виконання, стимулює розвиток інтересу до музики і до музичних занять, дає можливість школярам брати участь у колективному музикуванні. З філософської точки зору, спів як практична діяльність, сприяє формуванню у дітей естетичного смаку, розумінню краси звуку та гармонійності. Розвиток співацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках Музичного мистецтва, з психолого-педагогічної точки зору, є процесом, що враховує вікові особливості, емоційний стан та індивідуальні особливості та можливості школярів. Він спрямований на гармонійний розвиток особистості через навчання, виховання та психологічну підтримку і взаємодію.

2. У процесі дослідження роботи над співацькими вміннями та навичками молодших школярів в опрацьованій літературі та шляхом спостереження освітнього процесу в Новій українській школі, дійшли висновків, що серед особливостей формування співацьких умінь і навичок молодших школярів можна виділити найголовніші з них, а саме:

- знання анатомо-фізіологічних особливостей голосового апарату учнів молодшого шкільного віку;

- дотримання правильного співацького режиму;
- дотримання гігієни та охорони дитячого голосу;
- співацькі навички тісно пов'язані між собою, робота з їх формування повинна проводитися одночасно, а навички формуватися поступово.

3. У дослідженні визначено критерії оцінювання рівня співацьких вмінь та навичок молодших школярів. Це – точність співочого інтонування; сформованість співочого дихання; активність співацької дикції; звукоутворення; вміння співати в колективі (ансамбль); сформованість музичної пам'яті; емоційна виразність. Розроблено відповідні показники. Під час констатувального етапу дослідження були виокремлені рівні співацьких умінь і навичок: високий рівень (активний), середній рівень (діяльний), низький рівень (пасивний).

4. На підставі узагальнення теоретичних положень і результатів констатувального експерименту було розроблено методику розвитку співацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках Музичного мистецтва, яка базується на використанні музично-дидактичних ігор, вокально-технічних та творчих методів навчання. У розробленій нами методиці застосовано методи: за джерелом знань, за приналежністю, за характером пізнавальної діяльності та за дидактичними цілями, які насичують розроблену методику та були реалізовані в освітньому процесі на уроках Музичного мистецтва з молодшими школярами в Новій українській школі. Під час експериментального дослідження застосовано декілька методичних підходів: формування основ співочої техніки (дихальні вправи, розспівування, артикуляційні вправи); розвиток музичного слуху (гра «Впізнай звук», інтонаційні вправи); ігрові методи (спів у формі діалогу: запитання-відповідь, ігри з рухами); творчий підхід (імпровізація, інсценізація); колективний і сольний спів (ансамбль, соло).

5. Ефективність запропонованої методики розвитку співацьких умінь і навичок молодших школярів очевидна. Порівнюючи результати до та після формування експерименту у експериментальному класі (3 клас), бачимо збільшення кількості учнів з високим рівнем сформованості співацьких умінь і

навичок(точність інтонування та сформованості співацького дихання) після експерименту на 28,2%, також помітно збільшилася кількість учнів середнього рівня сформованості(за критеріями точності інтонування та сформованості дихання) - на 21,8%, відповідно, зменшилася кількість учнів низького рівня сформованості співацьких умінь і навичок на 50%. Це дає можливість стверджувати, що майже половина класу підвищила свій рівень сформованості співацьких умінь і навичок за результатами проведеної нами роботи. У контрольному класі спостерігалися зміни в активності співцької дикції, яка стала більш чіткою з 25% на 28,6%; музична пам'ять покращилася на 7,2% (з 42,8% до 50%). По інших показниках все залишилося без змін.

6. Підкреслимо, що систематичне застосування музично-дидактичних ігор викликало в учнів ЗЗСО активний інтерес до музики, сприяло швидкому оволодінню ними музичним репертуаром. Під час формувального експерименту, ми ще раз переконалися в тому, що якщо в процесі музичної діяльності розвиватимуться співацькі вміння та навички у всіх учасників освітнього процесу ЗЗСО без виключення, це не пройде безслідно для їх подальшого музично розвитку, а дасть позитивний результат в музично-особистісному, мотиваційному, ціннісно-світоглядному розвитку. Застосування особистісно-діяльнісного підходу під час формувального експерименту дало позитивні результати, адже саме цей підхід опосередковано підводить учнів до свідомого самостійного мислення, даючи їм можливість виразити, проявити та самореалізувати себе в освітньому процесі НУШ. Проведення експериментального дослідження розвитку співацьких умінь і навичок з учнями 3 класу Хотинського ліцею №5 ЗЗСО на уроках музичного мистецтва, дозволило дійти висновків, що застосування методики розвитку співацьких умінь і навичок здобувачів дає позитивну динаміку розвитку співацьких умінь та навичок молодших школярів Нової української школи.

Наше магістерське дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку співацьких умінь та навичок здобувачів освіти Нової української школи, а

потребує подальших розвідок спрямованих на вдосконалення цієї роботи в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк В. Г. Постановка голосу: Навч. Посібник. Київ, Українська ідея, 2000. 68 с.
2. Барасій А., Варнавська Л. Особливості розвитку дитячого голосу у дітей молодшого віку. Актуальні проблеми мистецько-педагогічної освіти : зб. Наукових праць. Вип. 15. Кривий Ріг : ФОП Мариченко, 2022. Вип. 15. С. 7–9.
3. Барко В. І., Тютюнников А. М. Як визначити творчі здібності дитини? Київ : «Україна». 1991.
4. Беземчук Т. (2001). Творчий розвиток школярів засобами музичного мистецтва. Мистецтво та освіта, 2001. Вип. 1, С. 43–48.
5. Бокоч В. А., Кузьменко-Присяжна Л. І., Остапенко Л. В. До проблеми методики навчання естрадному вокалу. Молодий вчений. 2017. № 8 (48). С. 31–34.
6. Бондар О. В., Шумська Л. Ю. Організація творчої діяльності сучасного дитячого хору. Теорія і методика мистецької освіти : збірник науково-методичних статей. Дворник Ю. Ф. (Ред). Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2019. Вип. 3. С. 144–147.
7. Букреєва Г. Музичні ігри. Мистецтво та освіта, 2003. Вип. 1.
8. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1997. 194 с.
9. Воевідко Л.М. Кваліфікаційна робота: методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2024. 112с.
10. Воевідко Л. М. Методика музичного виховання: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2019. 220с.
11. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу : наук.-метод. посіб. Ужгород : Закарпатський ін-т післяд. Вищої освіти, 2017. 65 с.

12. Гавриленко Л. М. Сольний спів: прогр. Та метод, поради для ПСМНЗ. Хмельницький : ЦНТІ, 2008. 103 с.
13. Гоголь Н. Пізнавальна діяльність школярів на уроках Музики. Початкова школа, 1999. №10, С. 21–24.
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : «Волинські обереги». 2011.
15. Горбенко С. С. Розвиток творчих можливостей як складова гуманістичного змісту музичної освіти школярів (історико-теоретичний аспект). Київ : Рідна школа, 2001. №8, С. 76–78.
16. Горбенко С. С. Технологічний підхід до формування музично-творчої особистості учнів основної школи. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», 2012. Вип. 24, С. 69–72.
17. Горбенко С. С. Діяльнісна домінанта як концептуальний феномен гуманістично орієнтованої музичної освіти індивіда. Наукові записки Кропивницького РВВЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : ДПУ. 2019. Вип. 176. С. 12–16.
18. Горбенко С. С. Основи методики музичної освіти: особистісний дискурс: навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во УДУ імені М. П. Драгоманова, 2024. 206 с.
19. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти: Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2007. 348 с.
20. Горбенко С. С. Навчально-наукова діяльність студентів з методики музичного виховання: навч.-метод. посіб. Київ : Освіта України, 2010. 180 с.
21. Горбова Н. Г. Три компоненти роботи в класі сольного співу. Мистецька освіта майбутнього: методичні аспекти : зб. Матеріалів Всеукр. Наук.-практ. Інтернет-конф., 29 квіт. 2020 р. / за заг. ред. М. М. Бриль. Київ : ДНМЦЗКМО, 2020. С. 69–71.

22. Горожанкіна О., Горячева Н. Формування навичок сприймання творів оперного мистецтва учнями молодших класів. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. (Серія: Психолого-педагогічні науки. Коваленко Є. І. (Ред.), 2015. №2, С. 105–111.
23. Григор'єва В. В. Методика формування творчого мислення учнів початкової школи у процесі мистецької діяльності. Монографія. Бердянськ : БДПУ. 2011.
24. Гринь Л. О. Методичні основи та загально-педагогічні принципи вокального мистецтва. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 2 (13). С. 52–56.
25. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі: метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 102 с.
26. Даниленко Л. Методи творчого розвитку. Завуч, 2001. №9, С. 36–46.
27. Доронюк В. Д., Зваричук Ж. Й. Шкільне хорознавство. Навч. посіб. Івано-Франківськ : ПНУ імені В. Стефаника. 2008.
28. Дорошенко Т. Розвиток творчих здібностей на уроках музики. Початкова школа, 2001. №4, С. 18-21.
29. Дрожжина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харків, 2008. 218 с.
30. Єр'оміна О., Сердюк І. Формування естетичного сприйняття музики (з досвіду роботи). Мистецтво та освіта, 2000. №1, С. 14–17.
31. Жишкович М. А. Основи вокально-педагогічних навичок: метод, поради [для студ. Вокальних ф-тів вищ. Навч. Закл. Культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації]. Львів: Львів. Держ. Музична акад. Ім. М. В. Лисенка, 2007. 44 с.
32. Завалко К. В. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інноваційної діяльності: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.02/ Нац. пед. університет ім. М. П. Драгоманова. Київ : 2014. 490 с.

33. Ісупова А. В. Проблема репертуару в класах сольного співу. Сучасні педагоги-композитори. Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи. Збірник тез науково-практичного семінару. Чернігів : Чернігівська філія НАКККіМ, 2018. С. 247–252.
34. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних українських учених : навч. Посібник. Дрогобич : Посвіт, 2014. 152 с.
35. Кващук В. М. Формування вокальних навичок у молодших школярів. Мистецтво і освіта. 2008. №1. С. 5–11.
36. Кевішас І. Становлення музичної культури школяра. Кіровоград : «Імекс-ЛТД». 2008.
37. Коваль О. В., Дворник Ю. Ф. Методичні основи формування творчих здібностей молодших школярів на уроці музичного мистецтва. Теорія і методика мистецької освіти : збірник науково-методичних статей. Дворника Ю. (Ред.) Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2019. №3, С. 247–252.
38. Козир А. В. Інноваційні тенденції акмеологічного становлення викладачів мистецьких дисциплін: Зб. матеріалів VI мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О. П. Рудницької. Чернівці : Зелена Буковина. 2010. С. 77–80.
39. Коломоєць О. М. Хорознавство: навч. посіб. Київ : Либідь, 2001. 168 с.
40. Комаровська О. А. Художньо обдарована особистість: Сутність, реалії, розвиток. Монографія. Івано-Франківськ : «НАІР». 2014.
41. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. Обдарована дитина, 2000. №1, С. 10–13.
42. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія: практикум: навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. С. 155–170.
43. Куцин Е. К. Короткий вокально-хоровий термінологічний словник: для студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки

- «Середня освіта (Музичне мистецтво)» та «Музичне мистецтво». Мукачево : МДУ. 2017.
44. Кушко Я. С. Методика навчання співу: посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 288 с.
45. Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики. Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. Ч. 1. Харків : «ОВС», 2002. С. 96–97.
46. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : «Центр навчальної літератури». 2004.
47. Мар'євич Н. К. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації музично-ігрової діяльності молодших школярів: автореф. дис....канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти». Вінниця : 2015. 20 с.
48. Маслій К. Виховання голосу співака : навч. посіб. Рівне : ЛІСТА, 1996. 120 с.
48. Миколінська С.І. Критерії, показники та рівні сформованості музично-слухової уваги в учнів молодших класів. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : Збірник наукових праць. Київ: 2011. №8 (10) с. 116.
49. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів. 2016.
50. Овчаренко Н. Основи вокальної методики : науково-метод. посіб. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 116 с.
51. Овчарук О.В. Розвиток компетентісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Київ: 2004. С.6-15.
52. Олійник С. В. Створи власний музичний супровід. Початкова школа, 2000. №10, С. 34–37.
53. Откидач В. М. Складові творчості естрадного співака (частина перша) Вісник ХДАДМ : «Дизайн-освіта в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку та євроінтеграція». 2011. № 4. С. 204–208.

54. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: навч. посіб. Київ : Либідь, 2001. 272 с.
55. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня д-ра псих. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 40 с.
56. Пляченко Т. М. Методика викладання вокалу: навч.-метод. посіб. для студентів мистецького факультету (Спеціальність «Музична педагогіка і виховання»). Кіровоград : КДПУ, 2005. 80 с.
57. Проскурjak О. І. Діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи до вивчення комунікативної діяльності особистості. Проблеми сучасної педагогічної освіти, 2011. Вип. 34, №1, С. 57–63.
58. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Вид. 2-е. Вінниця : Нова книга, 2006. 384 с.
59. Рагозіна В. В. Особливості використання творчих форм роботи на уроках музики у початкових класах. Художня освіта і проблеми виховання молоді. Зб. наук. статей. Київ : ІЗМН, 1997. С. 93–107.
60. Рагозіна В. В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. Мистецтво та освіта. 2004. №5. С. 5–8.
61. Рекомендації для самостійної роботи студентів мистецьких спеціальностей : навч.-метод. посіб. / Укладачі: Цюряк І. О., Федорченко В. К., Борисенко Н. С. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2018. С. 34–38.
62. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. посіб. 2-е вид., доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 216 с.
63. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. посіб. – 2-е вид., доп. Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2000. 216 с.

64. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 248 с.
65. Рудницька О. П. Грані педагогічної майстерності (педагогіка мистецької діяльності) : навч. посіб. Рівне : РДГУ, 2002. 232 с.
66. Рябуха Т. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.03. Музичне мистецтво. Харків, 2017. 20 с.
67. Савчук Л. Формуємо творчу особистість. Сучасна школа України : інформаційно-методичний часопис. Київ : Шкільний світ, 2009. №3, С. 76–80.
68. Самая Т. В. Основні тенденції розвитку вокального мистецтва естради України 60–70-років ХХ століття. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2017. Вип. 3. С. 133–137.
69. Соболева О. Д. Формування вокально-виконавських якостей на заняттях вокалу. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. 2015. Вип. 1. С. 46–50.
70. Стець Г. В. Проблемні аспекти формування вокально-хорових навичок учнів на уроках музичного мистецтва. Київ. 2016, С. 61–63.
71. Ткаченко Т. В. Формування вокально-сценічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних вузів: монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. 307 с.
72. Фарина Н. П. Концертно-виконавська діяльність студентів-вокалістів: педагогічний аспект. Мистецька освіта та розвиток творчої особистості : зб. наук. пр. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. Держ. Гуманіт. Ун-т, Ін-т мистецтв. Рівне : Волинь. Обереги, 2018. Вип. 4. С. 124–130.

- 73.Фарина Н. П., Тимошенко Т. Г. Студія естрадного співу в сучасній системі мистецької освіти. Нова педагогічна думка : Науково-методичний журнал. 2020. № 1(77). С.143–147.
- 74.Черкасов В. Вокально-хорова робота й формування співацьких навичок учнів на уроках музичного мистецтва. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 107. 2012. С. 26–35.
- 75.Черкасов В. Ф. Основи наукових досліджень у музичноосвітній галузі. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка; Харків : ФОП Озеров, 2017. 316 с.
- 76.Шевченко О. Українська сучасна популярна музика: витоки та проблематика (1920–1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : 26.00.01 – Теорія та історія культури, мистецтвознавство. Київ, 2010. 20 с.
- 77.Штепа В. Інтернет і музична освіта. Мистецтво та освіта, 2000. №1, С. 45–50.
- 78.Щербакова Н. Шляхи формування пізнавальної самостійності учнів. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Серія: «Психологопедагогічні науки». Коваленко Є. І. (Ред). Ніжин : НДУ, 2013. №1, С. 156–159.
- 79.Юрчук С. В. Робота над вокально-хоровими навичками. Методичний посібник. Хмельницький державний центр естетичного виховання учнівської молоді. Хмельницький. 2011. 22 с.
- 80.Юцевич Ю. Є. Теорія та методика формування та розвитку співацького голосу: навч.-метод. Посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.
- 81.Ятло Л. П. Теорія та методика роботи з дитячим хором. Умань : «ПП Жовтий О.О.» 2008.